

ISPLATI LI SE U HRVATSKOJ ULAGATI U OBRAZOVANJE: POVRAT ULAGANJA U LJUDSKI KAPITAL KAO ČIMBENIK KONKURENTNOSTI LJUDSKIH RESURSA

Vedran Šošić
Hrvatska narodna banka, Zagreb

Više je razloga zbog kojih se ulaganje u ljudski kapital¹ u posljednje vrijeme učestalo spominje u raspravama o ekonomskoj politici. Kao prvo, ono je jedan od čimbenika važnih za stvaranje suvremenih gospodarstava utemeljenih na znanju, pa se kao takav ističe u strateškim dokumentima poput Lisabonske strategije (European Union, 2000). Nadalje, uz pozitivne učinke za rast i razvoj, obrazovanje se ističe kao prioritet ekonomske politike i zbog njegova potencijala za “socijalno uključivanje”, odnosno za pružanje dodatnih prilika isključenima, nezaposlenima i siromašnima. Drugim riječima, često se smatra kako se bržim preustrojem i ekspanzijom formalnoga i neformalnog obrazovanja mogu umanjiti problemi visoke nezaposlenosti i sve veće društvene polarizacije u razvijenim zemljama (to se posebno ističe u Europskoj strategiji zapošljavanja, European Union, 2003. i OECD, 1996). Konačno, riječ je o ulaganjima koja angažiraju značajna financijska sredstva, u prosjeku gotovo 6% BDP-a u članicama OECD-a, pa je stoga važno znati je li društveni povrat tih ulaganja barem jednak povratu alternativnih ulaganja.

Teorija ljudskog kapitala ulaganje u obrazovanje promatra kao rezultat dragovoljne odluke pojedinaca koji očekuju određeni povrat za uloženo vrijeme i sredstva. U skladu s time, samo povećanje ulaganja javnih sredstava u obrazovanje nije dovoljno za automatsko povećanje broja osoba koje se odlučuju obrazovati, već je potrebno obratiti pozornost na privatni povrat ulaganja u obrazovanje, odnosno na diskontiranu vrijednost budućih zarada i sadašnje troškove obrazovanja. Pojednostavnjeno, povrat ulaganja u obrazovanje ovisit će o njegovim troškovima i budućim nadničnim premijama. Empirijska su istraživanja u skladu s takvim viđenjem i doista potvrđuju kako se u

---

¹ Ljudski kapital obuhvaća ulaganja u obrazovanje i obučavanje na poslu kao njegovu najznačajniju komponentu, ali i sva ostala ulaganja koja povećavaju proizvodnost pojedinca, poput ulaganja u zdravstvo.

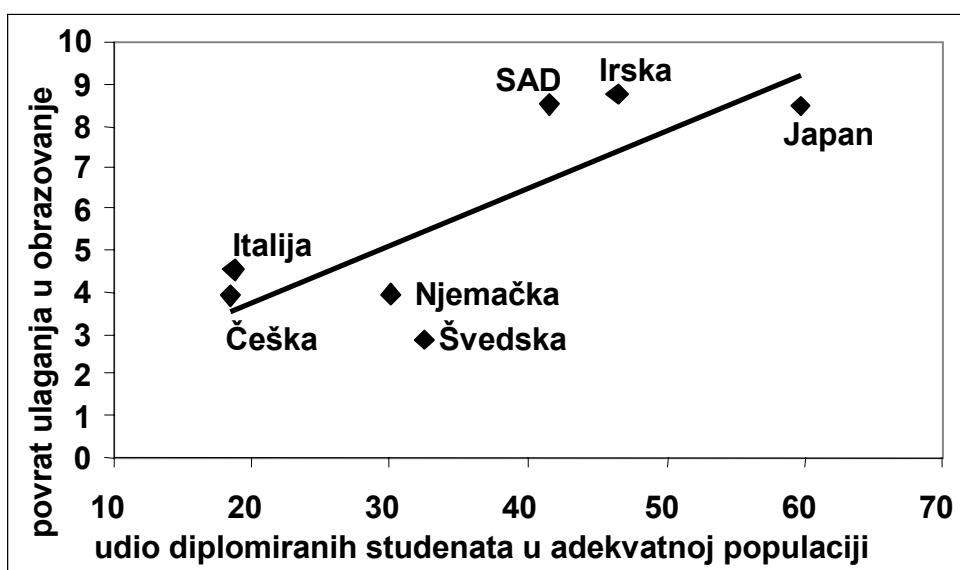
zemljama s višim stopama povrata ulaganja u obrazovanje doista može očekivati da će se više osoba odlučiti za visoko obrazovanje.

Bez obzira na produljenje prosječnog razdoblja školovanja i porast broja osoba s visokim obrazovanjem, u razvijenim tržišnim gospodarstvima u posljednjih je dvadesetak godina zabilježen porast nadničnih premija obrazovanih radnika. Tako je u SAD-u od početka 1980-ih godina zabilježen porast povrata ulaganja u obrazovanje, dok se u zemljama članicama EU-a takva tendencija bilježi od kraja tog desetljeća, odnosno od početka 1990-ih godina. Denny, Harmon i Lydon (2001) zaključuju kako je u većini empirijskih istraživanja utvrđeno da su međunarodne razlike u povratu ulaganja u obrazovanje posljedice strukturnih obilježja nacionalnih gospodarstava, dok njihova veća otvorenost nije imala vidljiva utjecaja na distribuciju dohodaka, što potvrđuje i njihovo istraživanje. To znači da se porast premija na obrazovanje može pripisati ponajprije brzom tehnološkom razvoju, odnosno usvajanju informacijskih i telekomunikacijskih tehnologija, što je dovelo do rasta potražnje za obrazovanim radnicima. Iako rasprava o utjecaju trgovine nasuprot utjecaju tehnologije još nije završena, Desjonqueres i sur. (1999) posebno naglašavaju tri činjenice koje se pojavljuju u toj literaturi. Kao prvo, porast premije za obrazovanje bio je popraćen rastom udjela visokoobrazovanih radnika u svim sektorima, a ne samo u onima koji intenzivno zapošljavaju visokoobrazovane radnike. Kao drugo, premija je porasla i u zemljama u razvoju, kao i u novointerijaliziranim zemljama, a ne samo u razvijenim zemljama članicama OECD-a. Konačno, (iako nalazi na tom području nisu potpuno nedvojbeni, posebno za SAD), nije zamijećen znatniji pad relativnih cijena proizvoda za čiju se proizvodnju intenzivno koristi slabije kvalificirani rad. Nijedna od te tri činjenice ne podupire tezu da je porast premije za obrazovanje u znatnijoj mjeri bio posljedica jeftinog uvoza roba u čijoj proizvodnji pretežito rade manje kvalificirani radnici..

Gospodarska i politička tranzicija u zemljama srednje i istočne Europe donijela je početkom 1990-ih ukidanje ili barem značajno smanjenje političkog nadzora strukture nadnica. Orazem i Vodopivec (1997) sve temeljne silnice koje utječu na strukturu nadnica tijekom tranzicije svrstavaju u tri skupine. Prvu skupinu čini ispravljanje distorzija koje su postojale na tržištu rada u prethodnom režimu, odnosno mjera kojima se osiguravala egalitarna distribucija nadnica. Drugu skupinu čine promjene u finalnoj potražnji dobara i usluga koje su posredno utjecale na smanjenje potražnje rada u industriji. Posljednja se skupina pomaka u potražnji odnosi na neravnoteže koje nastaju u samoj tranziciji, odnosno na činjenicu da obrazovanje i poduzetnost, koja se s njime

može povezati, u prethodnom sustavu nisu bili traženi, pa je zbog neelastičnosti što postoje u ponudi rada u kratkome i srednjem roku i njihova ponuda niža nego što bi se moglo očekivati s obzirom na uspostavljene poticaje. Zanimljivo je kako sve te silnice, one koje djeluju u smjeru ispravljanja nametnutih neravnoteža, kao i one koje čine reakciju na novonastale neravnoteže, guraju strukturu nadnica u istom pravcu, odnosu prema rastućoj nadničnoj premiji za obrazovanje.

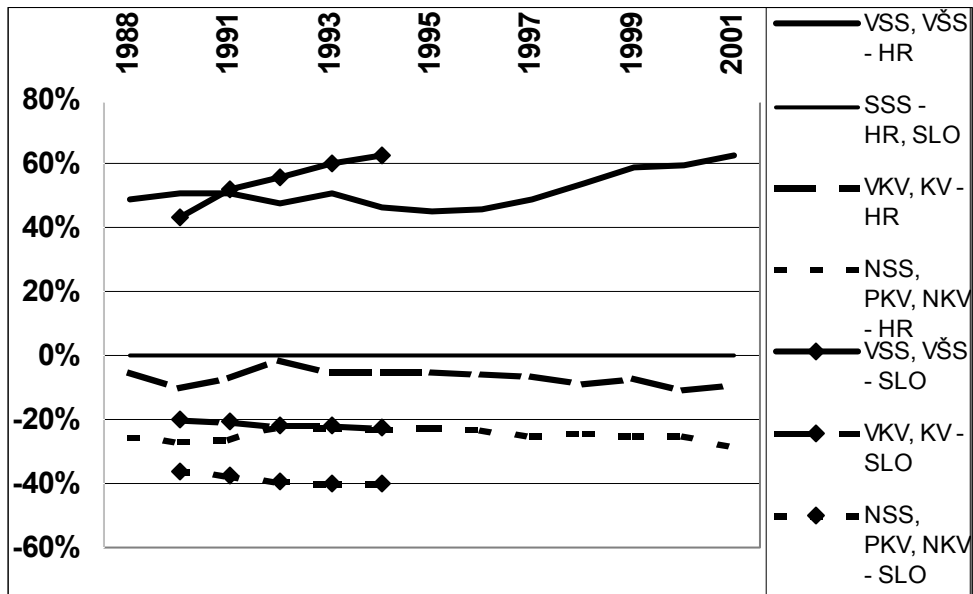
Slika 1. Stopa povrata ulaganja u dodatnu godinu školovanja i udio diplomiranih studenata u populaciji adekvatne dobi

Izvor: Denny, Harmon i Lydon (2001) i OECD (2001a)

Kao rezultat djelovanja navedenih činitelja u tranzicijskim je zemljama tijekom posljednjeg desetljeća zabilježena brza konvergencija premija na obrazovanje od egalitarnih platnih struktura prema platnim strukturama kakve postoje i u razvijenim tržišnim gospodarstvima. Rutkowski (1996) tako nalazi da je povrat za dodatnu godinu obrazovanja u Poljskoj vrlo brzo nakon početka tranzicije dosegao 7,5%, dok je prije tranzicije iznosio oko 5%. Clark (2000) navodi Vecernika, prema kojemu je ista stopa u Češkoj Republici dosegla 5,3% za muškarce i 6,7% za žene u 1992. godini, dok je u 1988. godini iznosila 4% za muškarce i 5,7% za žene. Stope povrata u Estoniji i Sloveniji također su prije tranzicije bile niske, da bi vrijednosti stope povrata nakon nekoliko godina tranzicije u svim tim zemljama bile bitno više nego u razdoblju prije njezina početka te u skladu sa stopama povrata koje su zabilježene u razvijenim tržišnim gospodarstvima.

Slika 2. Evolucija strukture nadnica prema kvalifikacijama u Hrvatskoj i Sloveniji (SSS=100)

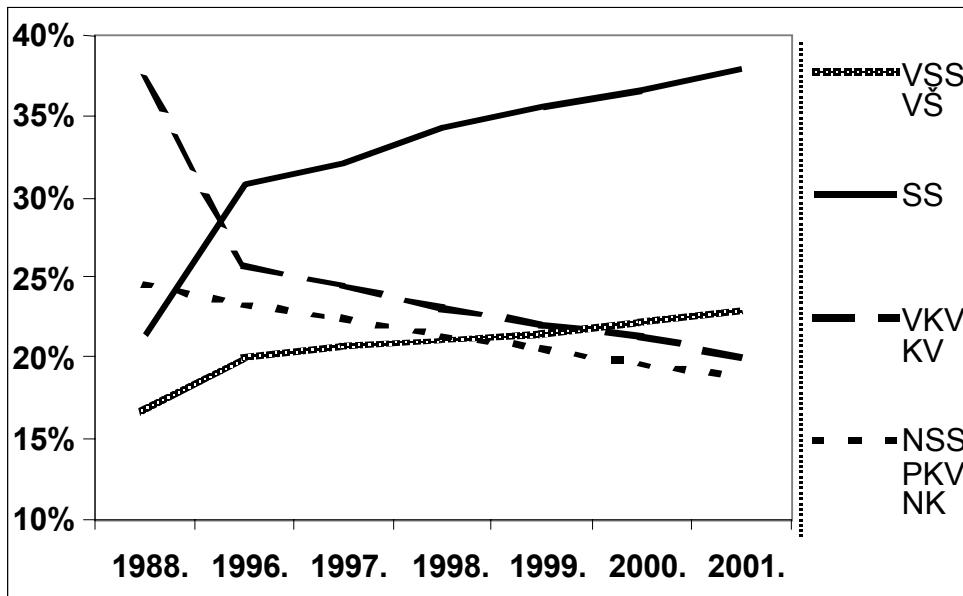

Napomena: Tijekom 1989 - 1995. godine nije publicirana struktura zaposlenosti u pravnim osobama prema kvalifikacijama pa je za te godine korištena interpolacija.

Izvor: DZS, razna godišta; Orazem i Vodopivec (1997)

Za razliku od tih zemalja, nadnična premija za obrazovane radnike u Hrvatskoj je tijekom prve polovice 1990-ih stagnirala, da bi tek krajem desetljeća neznatno porasla. Istodobno je prilagodba u strukturi zaposlenosti bila snažna, unatoč razmjerno sporoj promjeni agregatne zaposlenosti u Hrvatskoj u usporedbi s drugim tranzicijskim zemljama. Činjenica da su se mogućnosti zapošljavanja slabije obrazovanih radnika, kao i radnika sa strukovnim obrazovanjem, znatno smanjile odražava ekonomsku zakonitost – ako se prilagodba na tržištu rada nije mogla obaviti promjenom relativnih cijena, odnosno relativnih nadnica za različite kategorije radnika, do nje je došlo prilagodbom količina, odnosno relativne zaposlenosti. Udio zaposlenih s NSS-om, PKV-om i NKV-om u Hrvatskoj se između 1988. i 2001. godine gotovo prepolovio, a isto se dogodilo i sa zaposlenima s VKV-om i KV-om. Smanjenje udjela tih kategorija zaposlenih nadoknađeno je porastom udjela zaposlenih s VSS-om i VŠS-om, kao i s općim srednjim obrazovanjem.

Slika 3. Evolucija strukture zaposlenosti prema stručnoj spremi

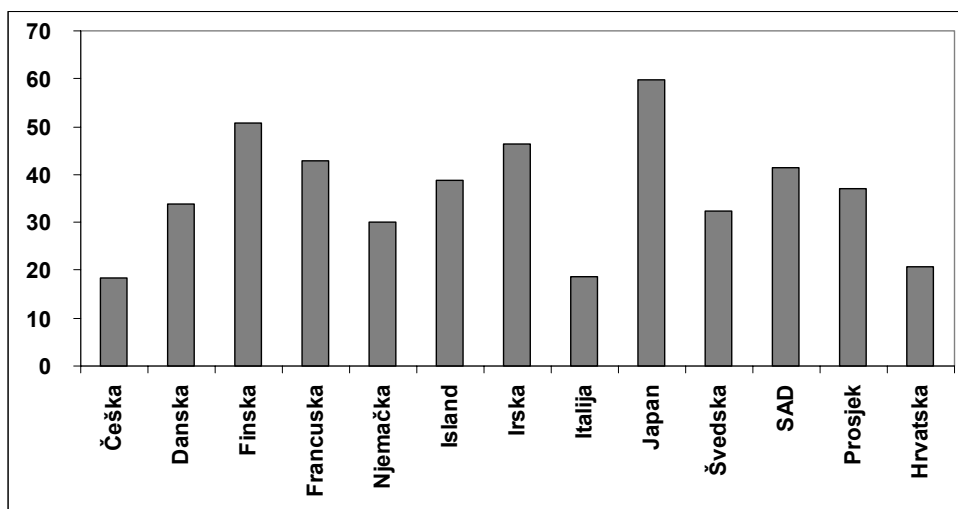
Izvor: DZS, razna godišta

Nalazi regresijskih jednadžbi nadnica provedenih s podacima iz anketa o radnoj snazi potvrđuju kako je u drugoj polovici 1990-ih, odnosno između 1996. i 2001. godine doista porastao povrat ulaganja u obrazovanje, i to gotovo za polovicu. Dok je 1996. godine stopa povrata ulaganja u dodatnu godinu obrazovanja iznosila otprilike 7,6%, u 2001. godini je porasla na 10,5%. Stopa povrata ulaganja u obje promatrane godine bila je niža u državnome sektoru, ali je zamjetan njezin brži porast tako da je jaz između stopa povrata u privatnom i javnom sektoru smanjen na manje od jednog postotnog boda u 2001. godini. Stopa povrata u Hrvatskoj bila je nešto viša od prosjeka zemalja članica EU-a te nešto viša nego u drugim zemljama srednje i istočne Europe. Međutim, disperzija nadnica u Sloveniji već je sredinom 1990-ih godina bila na nešto višoj razini, iako na umu valja imati kako je stopa povrata obično nešto viša u zemljama s oskudnom ponudom ljudskog kapitala.

U Hrvatskoj je tijekom 1990-ih broj studenata porastao za oko 35% (OECD, 2001c), što je prouzročeno suženim mogućnostima zapošljavanja osoba sa srednjom školom, ali vjerojatno i porastom stope povrata ulaganja u obrazovanje. Međutim, promotri li se broj upisanih studenata, Hrvatska još uvijek zaostaje za visokorazvijenim zemljama. Budući da u Hrvatskoj tek oko dvije trećine upisanih studenata doista završi fakultete, zaostajanje za razvijenim zemljama još se i povećava. S otprilike petinom mladih osoba koje završavaju više i visoko obrazovanje, Hrvatska se nalazi na začelju razvijenih zemalja, zajedno s Češkom i Italijom. S obzirom na takve pokazatelje obrazovanja, u doglednoj se

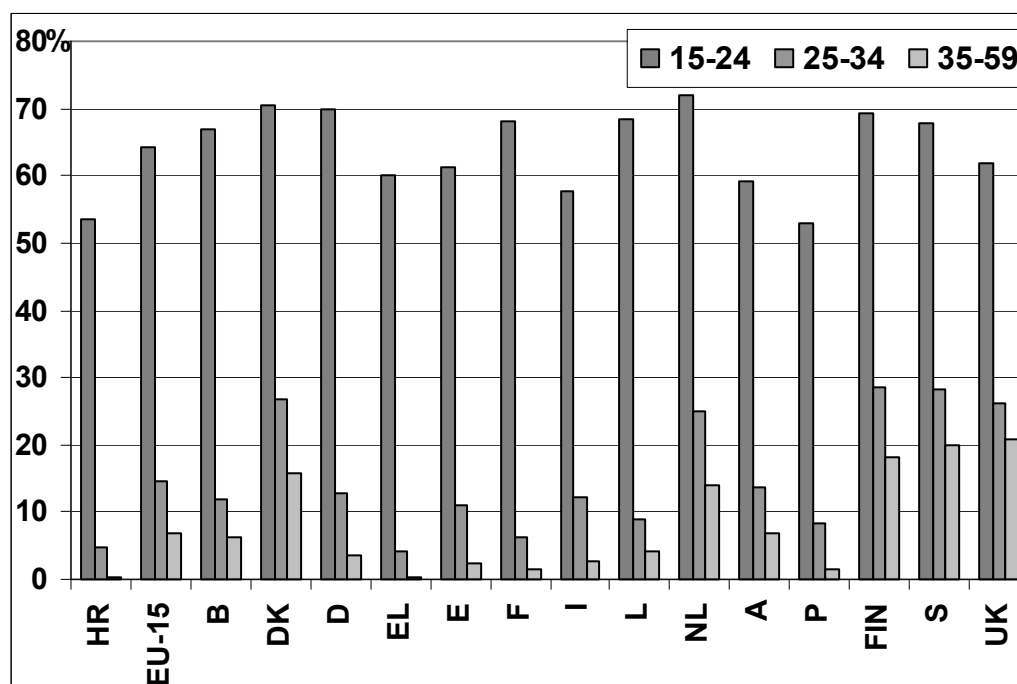
budućnosti ne može očekivati postizanje razine ljudskog kapitala kakva postoji u razvijenim zemljama.

Slika 4. Udio diplomiranih studenata u populaciji adekvatne dobi (%)

Izvor: OECD (2001a) i autorov izračun

Slika 5. Stanovništvo koje se obrazuje (prema dobi, 2001. godina)

Izvor: Rezultati ankete o radnoj snazi, Hrvatska i EU 2001. godine, DZS

Kako bi se potaknula konvergencija razine ljudskog kapitala u Hrvatskoj prema razini ljudskog kapitala u razvijenim zemljama, potrebno je djelovati na više razina. Kao prvo,

država bi se u budućnosti pri određivanju politike nadnica u javnim službama i državnim poduzećima mogla više pobrinuti o usklađivanju nadnične premije za obrazovane radnike s prevladavajućom praksom u privatnom sektoru. Takva je politika, čini se, u Hrvatskoj uzela maha tek krajem 1990-ih godina, kada je potaknula konvergenciju strukture nadnica prema strukturi koja se uspostavila u drugim tranzicijskim zemljama i uspostavljanje tržišnih poticaja za investiranje u obrazovanje. Dugo prosječno razdoblje studiranja i često prekidanje studija rezultat su kombinacije različitih čimbenika pa se stoga i ne može jednostavno rješavati. Izbor dugoga studija umjesto tržišta rada povezan je i s rigidnim tržištem rada i teškoćama u nalaženju posla za mlade radnike pa će tako započet proces fleksibilizacije zasigurno pridonijeti skraćanju njegova prosječnog razdoblja. Glede politike sveučilišta, porast školarina koji je u posljednje vrijeme uveden u Hrvatskoj uklapa se u tendencije kakve posljednjih dvadesetak godina postoje i u zemljama EU-a. Povećanje školarina moglo bi pridonijeti kraćem prosječnom razdoblju studiranja, ali i većoj pravednosti, jer na taj način porezni obveznici, među kojima je mnogo osoba s nižim dohocima, ne snose troškove školovanja osoba čiji će dohoci u budućnosti biti viši od prosjeka. Također, takvim bi se postroženjem kriterija iz javnih rashoda za visoko obrazovanje mogli isključiti kvazisocijalni rashodi subvencioniranja troškova školovanja dugotrajnih i neuspješnih studenata, među kojima posljednja kategorija čini čak trećinu. Međutim, jasno je kako bi rast izravnih troškova školovanja mogao smanjiti poticaje za ulaganje u obrazovanje. Tako podatak da oko polovice prihoda sveučilišta potječe od školarina znači da su hrvatskim studentima već nametnuti znatni troškovi studiranja (OECD, 2001c). Istodobno, kako se upis za osobne potrebe obavlja na samome početku studija, nije sigurno da su najbolji studenti doista oslobođeni plaćanja školarine pa stoga ni školarine nemaju motivacijski element koji bi u njih mogao biti ugrađen. Usto, kao poseban ograničavajući čimbenik mogla bi se nametnuti nemogućnost pozajmljivanja sredstava za potrebe ulaganja u obrazovanje zbog nedovoljne razvijenosti financijskih tržišta u Hrvatskoj. Ti problemi, iako možda u manjem opsegu, postoje i u europskim zemljama, pa su stoga one politiku povećanja školarina uglavnom pratile uvođenjem sustava kreditiranja studenata iz javnih fondova. Ako se kreditni uvjeti povežu s uspješnosti studiranja, oni dodatno pridonose efikasnosti cijelog sustava, što je u Hrvatskoj već predlagano, ali zasada neuspješno. Konačno, umjesto dosadašnje politike subvencioniranja nadnica nezaposlenih osoba, dio tih sredstava trebao bi se preusmjeriti u mjere kojima će se poboljšati njihova znanja i

vještine, što bi trebalo povećati njihovu zapošljivost i potaknuti prilagodljivost radne snage promjenama u okruženju.

LITERATURA

- Clark, A., 2000.** "The Returns and Implications of Human Capital Investment in a Transition Economy: An Empirical Analysis for Russia, 1994–98". *CERT Discussion Paper* No. 2000/02.
- Denny, K. J., Harmon, C. P. and Lydon, R., 2001.** *Cross Country Evidence on the Returns to Education: Patterns and Explanations*. Warwick: University of Warwick.
- Desjonquieres, T., S., Machin and van Reenan, J., 1999.** "Another nail in the coffin? Or can the trade based explanation of changing skill structures be resurrected?". *Scandinavian Journal of Economics*, 101, 533-554.
- DZS, 2003.** *Rezultati ankete o radnoj snazi, Hrvatska 2002. - Europa 2002. Statističko izvješće br. 1211*. Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- European Union, 2000.** *Presidency conclusions. Lisbon European Council*.
- European Union, 2003.** *Council Decision on guidelines for the employment policies of the Member States*.
- Flanagan, R. J., 1995.** "Wage Structures in the Transition of the Czech Economy". *IMF Working Paper* WP/95/36.
- OECD, 1996.** "The Jobs Strategy: Pushing Ahead with the Strategy" [online]. Paris: OECD. Available from: [<http://www1.oecd.org/sgem/pdf1996.htm>].
- OECD, 2001a.** *Education at a Glance: OECD Indicators 2001 Edition*. Paris: OECD.
- OECD, 2001b.** *The Well-Being of Nations: The Role of Human and Social Capital*. Paris: OECD, Centre for Educational Research and Innovation.
- OECD, 2001c.** *Thematic Review of National Policies for Education: Croatia*. Paris: Centre for Co-operation With Non-members, Directorate for Education, Labour and Social Affairs, Education Committee. CCNM/DEELSA/ED(2001)5.
- Orazem, P. F. and Vodopivec, M., 1995.** "Winners and Losers in Transition: Returns to Education, Experience, and Gender in Slovenia." *World Bank Economic Review* 9 (2), 201-230.
- Rutkowski, J., 1996.** "High Skills Pay-off: The Changing Wage Structure during Economic Transition in Poland". *Economics of Transition*, 4 (1), 89-112.